

בני בכורי ישראל

וְאָמַרְתָּ אֶל־פְּרַעֲהַ לֵּה אָמַר ה' בְּנֵי בְכוֹרֵי יִשְׂרָאֵל: וְאָמַר אֵלֶיךָ שְׁלַח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג אֶת־בְּנֵי בְכוֹרֶיךָ: (שמות ד כב-כג).¹

בראשית רבה סג ח

"וויקראו שמו עשו" (בראשית כה כה) - הָא שְׁוֹא שְׁבֵרֵאִי בְעוֹלָמִי. אָמַר ר' יִצְחָק: אַתְּם קְרֵאתֶם לְחִזְרֵיתְכֶם שֵׁם, אִף אֲנִי קוֹרֵא לְבְנֵי בְכוֹרֵי שֵׁם: "כֹּה אָמַר ה' בְּנֵי בְכוֹרֵי יִשְׂרָאֵל".²

בראשית רבה סז ב, פרשת תולדות

אָמַר ר' אֶלְעָזָר: אֵין קִיּוֹם הֶגֶט אֲלֵא בְחוֹתְמֵי. שְׁלֵא תֵאמַר: אֵילוּלֵי שְׂרִימָה יַעֲקֹב בֵּאֲבִיו לֹא נָטַל אֶת הַבְּרִכוֹת, תִּלְמוּד לֹמַר: "גַּם בְּרוּךְ יִהְיֶה" (בראשית כז לג).³

בראשית רבה פרשה סג יד

"וַיֵּאכַל וַיִּשְׂתֶּי וַיִּקַּם וַיֵּלֶךְ וַיֵּבֶז עֵשָׂו אֶת הַבְּכֹרָה" (בראשית כה לד) - הַכְּנִיס עֲמוּ כַת שֶׁל פְּרִיצִים. אָמַרוּ: נֹאכַל מִשְׁלוֹ וְנִצְחָק עֲלָיו... תְּנִי בַר קִפְרָא: וְלִפִּי שְׁהִיו כְּמִשְׁחָקִים, ⁴ הַסְּכִים הַקְּב"ה וְשַׁחַק עִמָּהֶם וְקִיִּים הַבְּכוֹרָה לְעֵקֶב. מִנִּין? דְּכַתִּיב: "כֹּה אָמַר ה' בְּנֵי בְכוֹרֵי יִשְׂרָאֵל".⁵

רש"י שמות פרק ד פסוק כב

"בני בכורי ישראל" - לשון גדולה, כמו: "אף אני בכור אתנהו" (תהילים פט כח), זהו פשוטו. ומדרשו: כאן חתם הקב"ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו.⁶

¹ לאחר ההתגלות בסנה, שב משה אל יתרו על מנת להיפרד ממנו ולצאת למצרים - פרידה שלא הייתה פשוטה כלל ועיקר כפי שהרחבנו בדברינו **השבוע שושבע משה ליתרו** בפרשה זו. בדרך למצרים, **בדרך במלון**, ישנה התגלות קצרה נוספת וציווי חוזר על השליחות. אם בפרק הקודם נאמר למשה: "וּבָאתָ אֶתְּהָ וְזָקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְאָמַרְתָּם אֵלָיו ה' אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים נִקְרָה עָלֵינוּ וְעַתָּה נִלְכְּהָנָא דְרָךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבָר וְנִזְבַּחַהּ לָהּ אֱלֹהֵינוּ" (שמות ג יח), האמירה כאן היא קצרה וחדה ומכילה את הצו שהפך לסמל לחירות בעולם כולו: "שִׁלַּח אֶת עַמִּי".! באמירה כאן גם מקופלת אזהרה המרמזת למופת האחרון מכת בכורות שהוא כנגד סירובו של פרעה להכיר בבכורו של הקב"ה, הוא עם ישראל. הרג בכור כנגד המשך שעבוד בכור ומניעת חירותו. "בני בכורי" כנגד "בנך בכורך". ראה דברי שמות רבה (שנאן) פרשת שמות ה ז: "ואומר אליך שלח את בני ויעבדני ותמאן לשלחו הנה אנכי הרג את בנך בכורך - אמר לו: אם את מונע ממני בני בכורי ישראל מלעבדני, אני מונע ממך בנך בכורך מלעבדך, שאני הורג את כולם". ובשמות רבה טו כז: "בני בכורי ישראל - אמר הקב"ה לפרעה הרשע: אי אתה יודע כמה חבבתי את הבכורה שכתבתי בתורתך (דברים טו) לא תעבד בבכור שורך, וכל מי שהוא עובד בו לוקה. ואתה שלחת ידך בבכורי - דין הוא שתלקה".

² קשה להיפרד מספר בראשית. הדרשן מתמודד כאן עם מלכות עשו היא רומא שנמשלה לחזיר (ראה משל זה בלשון קשה בויקרא רבה יג ה, תנחומא בובר שמיני יד, מדרש אגדה בובר שמיני ועוד. חז"ל מן הסתם הכירו את הסמל של **רומוס ורומולוס**, ראה אזכורם בבראשית רבה מט ט). עניינו של הדרשן כאן הוא השימוש בסיפור הולדת עשו ויעקב בספר בראשית, לתקופתו. בין השיטין הוא גם מרמז להבדל בין "ויקרא" בלשון רבים לעשו - קריאה כללית, מישהו קרא ("הסביבה"), לא יצחק ורבקה חו"ח, ובין "ויקרא" בלשון יחיד, ברמז ברור לקב"ה, במתן שמו של יעקב. אבל השימוש בפסוק "בני בכורי ישראל" יוצר את עיקר הקשר עם ספר שמות. התשובה של קריאת שם עשו היא לא בספר בראשית, אלא בתחילת ספר שמות. מדוע? האם לא סגרנו את סיפור הבכורה והברכות בין עשו ויעקב בספר בראשית?

³ וכך גם רש"י בפירושו לבראשית כז לג: "גם ברוך יהיה - שלא תאמר אילולי שרימה יעקב לאביו לא נטל את הברכות, לכך הסכים וברכו מדעתו". מדרש זה, ורש"י בעקבותיו, כאילו מתכתב עם המדרש הקודם ואומר שהחתימה או ההסכמה על בכורת יעקב וברכתו: "הוה גביר לאחיק", שהיא אות הבכורה, כבר ניתנו ע"י יצחק בפרשת תולדות. דברי הקב"ה בפרשתנו: "בני בכורי ישראל" הם הסכמה למה שיצחק כבר חתם בפרשת תולדות ואזהרה לפרעה: בכור כנגד בכור, כפי שהערנו בהערה 1 לעיל.

⁴ ושחקו על הבכורה ולזלו בה, עשו וכת הפריצים שהביא עמו.

⁵ לא, חוזר ומתווכח מדרש בראשית רבה כאן בהולדת עשו ויעקב עם המדרש בפרשה סז בפרשת הברכות. ברכת יצחק ליעקב והאישור לכך בנוכחותו של עשו, "גם ברוך יהיה", היא יפה וטובה. אבל לא היא הקובעת. יצחק אולי הסכים למתן הבכורה ליעקב כבר בפרשת תולדות, או שהסכים לברכה ועדיין לא לבכורה, (על אף שאמר: "הוה גביר לאחיק"), אבל הקב"ה, משפט ההיסטוריה, נתן את הסכמתו רק כאן - רק בתחילת ספר שמות הוא ספר הגלות והגאולה. הדברים נצפו כבר בתחילת פרשת תולדות, במעשה מכירת הבכורה ע"י עשו בניזיד עדשים (שגרם ליעקב לקבל את ירושת אברהם הכוללת את גלות מצרים), אבל נקבעו סופית בתחילת ספר שמות. רק כאן נחתם העניין. ואת דמותו של יצחק ומקומו בנושא שלנו "בני בכורי ישראל", נראה עוד להלן.

⁶ רש"י לוקח את מדרשי בראשית רבה פרשה סג, המדרש הראשון ובעיקר השלישי שהבאנו, ומצטט אותם בפירושו לפסוק שלנו בפרשת שמות. ובכך הוא מכריע בוויכוח בין המדרשים שלעיל, לטובת הגישה ש"בני בכורי ישראל" איננו רק הצהרה כלפי פרעה, איננו רק חזרה על מה שיצחק כבר אמר, אלא חתימה סופית על הבכורה ליעקב. בשעבוד מצרים (שיעקב קיבל כאמור על עצמו) נחתמה הבכורה ליעקב ונסגר החשבון עם עשו. ראה גם איך רש"י מחליף את לשון המדרש "קיים את הבכורה" או "הסכים הקב"ה ל-חתימה על מכירת הבכורה". רש"י לוקח את הלשון "חתימה" מהמדרש בבראשית רבה סז שנאמר על יצחק בפרשת תולדות (שאינו אלא מסכים) ושם אותו על הקב"ה בפרשתנו! האם בכך נסגר סופית מעגל האיבה יעקב-עשו? לאו דווקא, ראה דברינו **אדוני עשו-עבד יעקב, יעקב ועשו - סגירת החשבון?** בפרשת וישלח על המאבק ההיסטורי הנמשך של יעקב ועשו.

בית הלוי שמות פרק ד פסוק כג⁷

"בני בכורי ישראל". איתא במדרש (בראשית רבה סג יד ושמות רבה ה ז)⁸ כאן חתם הקב"ה על הבכורה. ויש להבין מדוע הוזכר כאן קניית הבכורה שקנה יעקב. ... והעניין דלפי השכל הבכור הוא העיקר והוא יקום על שם אביו, והשם יתברך אמר לאברהם (בראשית כא) כי ביצחק יקרא לך זרע, ודרשו (נדרים לא א) ביצחק ולא כל יצחק ... ועל כן קנה יעקב הבכורה שיהיו כל הדברים הנבטחים לאברהם יהיו לו ולזרעו. ונמצא דבעת קניית הבכורה נתחייב יעקב גם בהגלות, שאמר לאברהם: "כי גר יהיה זרעך ועבדום וענו אותם". וכן זכה בעבודת ה' ובהקרבת הקרבנות ולנחול את ארץ ישראל. ומעתה אל ידמה הדומה כי רק בעד לחם ונזיד עדשים קנה ממנו הבכורה, רק נכנס תחתיו גם בכל השיעבודים שהיה על זרע אברהם מהגלות, וכל זה עשה משום אהבתו להתקרב לעבודת ה' שזכה בהקניה. וא"כ הרי היא טענה גדולה, דכיון דאילולא זאת היה כל שיעבוד הגלות על עשו ולא על יעקב. ויעקב קנה הבכורה ונכנס תחתיו בגלות כדי שעל ידה יזכה ג"כ בהקרבת קרבנות ובעבודתו.⁹

אבות דרבי נתן נוסח ב פרק מד

ישראל נקראו עבדים, שנאמר: "כי לי בני ישראל עבדים" (ויקרא כה נה) ומלאכי השרת נקראו עבדים, שנאמר: "הן בַּעֲבָדָיו לֹא יִצְמָחוּ וְיִצְמָחוּ וְיִצְמָחוּ וְיִצְמָחוּ" (איוב ד יח). ואין את יודע איזה חביב זה מזה? כשהוא אומר: "כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים" (ויקרא כה נה) - ישראל אתם חביבין לפני יותר ממלאכי השרת:

ישראל נקראו בנינים, שנאמר: "בנינים אתם לה' אלהיכם" (דברים יד א) ומלאכי השרת נקראו בנינים, שנאמר: "ויבואו בני האלהים" (איוב א ו). ואי אתה יודע איזה אהוב מהם? כשהוא אומר: "בני בכורי ישראל" (שמות ד כב) - אתם חביבין לפני יותר ממלאכי השרת.¹⁰

מדרש משלי (בובר) פרשה ו

אמר להם: יש לי ערבים טובים – בנינים. אם אתם מקיימין דברי תורה, אני מקיים אותם. ואם לאו, אני גוזלן, שנאמר: "ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני" (הושע ד ו). באותה שעה קבלו ישראל את התורה ונתנו בניהם ערבים. ומניין שנקראו ישראל בנינים? שנאמר: "בני בכורי ישראל" (שמות ד כב), שֶׁפָּכְרוּ מעשים טובים לפני הר סיני.¹¹

⁷ רבי יוסף דב בר (דובער) הלוי סלוביניצ'ק, ליטא, וולוז'ין, בריסק, מאה 19, נכדו של ר' חיים מוולוז'ין תלמיד הגר"א מייסד ישיבת עץ חיים היא ישיבת וולוז'ין. ידוע בכינוי 'בית הלוי' ע"ש ספריו, שר"ת 'בית הלוי' ו'בית הלוי' על התורה והמועדים.

⁸ את בראשית רבה סג יד ראינו לעיל. מדרש שמות רבה שהוא מתייחס אליו כאן אומר (בקצרה): "מהו בני בכורי ישראל? על יעקב אביהם אמר שקנה הבכורה כדי שיוכל לעבוד למקום".

⁹ ראה המדרשים על פנייתם של בני ישראל לעבוד בגבול בני עשו במדבר רבה יט טו, פרשת חקת: "וישלח משה מלאכים כה אמר אחיך ישראל אתה ידעת את כל התלואה אשר מצאתנו וכו' - אמרו לו: אתה ידעת כשאמר הקב"ה (בראשית טו) ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה אנו נשתעבדנו ואתה בן חורין וירדו אבותינו על אותו עינוי. משל לשני אחין שיצא שטר חוב על זקניהם, פרע אותו אחד מהם. לימים התחיל לשאול חפץ מאחיו אמר לו אתה יודע שאותו חוב על שנינו ואני הוא שפרעתינו. אל תחזירני מן חפצי שאני שואל". ראה דברינו יעקב ועשו בספר דברים שם הרחבנו בנושא. סוף דבר, שעבוד מצרים הוא העונש או התשלום או התנאי לקיום הבכורה שנטל יעקב מעשו. בשעבוד מצרים נטל יעקב את שטר החוב של אברהם "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וכו'". בכך פרע את שטר החוב של האבות וקיבל סופית את הבכורה (והברכה שבאה בעקבותיה). לפיכך מוזכרת החתימה: "בני בכורי ישראל" בספר שמות בשיא השעבוד ובהתחלת תהליך הגאולה שגם הוא לא היה בן לילה. האם בכך נסגר סופית מעגל האיבה יעקב-עשו? לאו דווקא, כפי שכבר הארכנו לדון בדברינו על המאבק ההיסטורי של יעקב ועשו בדברינו עשו ויעקב – אחים שונאים, אדוני עשו- עבד יעקב, יעקב ועשו – סגירת החשבון? ורבים וטובים האריכו ועדיין מאריכים לדון בנושא. אבל האם הבטחת הבכורה נסגרה לפחות?

¹⁰ ושם עוד השוואות: "ישראל נקראו מלכים ומלאכי השרת מלכים ... ישראל נקראו צבאות ומלאכי השרת נקראו צבאות ... ישראל נקראו קדושים ומלאכי השרת נקראו קדושים ... ישראל נותנים זמרה ומלאכי השרת נותנים זמרה". ובכולם, ישראל עדיפים על המלאכים. ראה עוד מקבילה במדרש תנאים לדברים פרק יד פסוק א על הפסוק: "בנינים אתם לה' אלהיכם", שם גם נזכרת הזכרת השם: "ישראל מזכירין את השם אחר שני דברים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, ומלאכי השרת מזכירין את השם אחר שלשה דברים וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' (ישעיה ו ג)". השוואה זו עם המלאכים טעונה הסבר ואפשר שהיא חוזרת לטענות המלאכים שהתנגדו בכלל לבריאת האדם, שהתנגדו למתן התורה לבני האדם, שביקשו להקדים שירה בקריעת ים סוף ועוד. דרשה זו היא כללית ואיננה בהקשר מסוים דווקא. אבל אנחנו לקחנו אותה לפרשת השבוע ולעניינינו לומר שדווקא כאן, כאשר עם ישראל מתחיל את הירידה לשעבוד ולעבודות מצרים, באה התורה, והמדרש בעקבותיה ומזכירים שבני ישראל הם בנינים לה'. ולא עוד, אלא בנינים בכורים. ראה דברינו אם כבנים אם כעבדים בראש השנה.

¹¹ "בני בכורי ישראל" אינו קשור רק ליציאת מצרים ולעבר, לאבות ולספר בראשית, אלא צופה גם 'עם הפנים קדימה' למטרה של יציאת מצרים שהיא מעמד הר סיני וקבלת התורה. "בני בכורי ישראל" הם הבנים שבכרו, שבחרו ועשו מעשים טובים בקבלת התורה. ולהבדיל, כשחטאו בחטא המרגלים, צריך משה להזכיר לקב"ה שמדובר בבניו הבכורים. ראה מדרש תנחומא (בובר) פרשת שלח – הוספה ו: "שלא יהו אומות העולם אומרים נוהג בך כאכזרי, כלומר בא דור המבול ואיבדס במים, שנאמר והמבול היה מים על הארץ (בראשית ז ז), וכן בא דור הפלגה ואיבדן, וכן באו הסדומיים ואיבדן, וכן באו המצריים ושיקען במים, ואף לאלו שקרא

אבות דרבי נתן הוספה ב לנוסח א פרק ח

הקב"ה בחר באדם הראשון מכל הבריות, ומאדם ומדורותיו בחר בנח וקרא איש צדיק תמים דכתיב: "אלה תולדות נח איש צדיק היה וגוי". ומנח ומבניו בחר בְּשֵׁם, דכתיב: "ברוך ה' אלוהי שם". ואומר: "וישכון באהלי שם".¹² ומשם ומדורות אחריו בחר בעבר. לכך נקרא אברהם על שמו דכתיב: "ויבוא הפליט ויגד לאברם העברי וגוי".¹³ ומאברהם ובניו בחר ביצחק, דכתיב: "כי ביצחק יקרא לך זרע". ומיצחק ובניו בחר ביעקב וישראל, דכתיב: "כי יעקב בחר לו יה וגוי". לכך אמר הכתוב: "ובך בחר ה' להיות לו לעם סגולה". חביבין ישראל, שנאמר: בניס אתם למקום.¹⁴ ומנין שנקראו בניס למקום? שנאמר מפי הגבורה: "בני בכורי ישראל". דכתיב: ואמרת אל פרעה וגוי. לכך אמר משה: "בניס אתם לה' אלהיכם".¹⁵

אמר רבא: חביבין ישראל שבשעת כעסו קרויין בניס.¹⁶ ואם בשעת כעסו קרויין בניס. ואף בשעת שאמר הכתוב: "שיחת לו לא בניו מומם וגוי". "בניס לא אמון בס". "בניס משחיתים". לכך שנו חכמים שנקראו בניס למקום.¹⁷ בגאולה הראשונה נקראו בני בכורי. ולא כל הבכור יהיו חביבין ויקירין. יש בכור שהוא חביב ויקיר ויש בכור שאינו חביב ויקיר. אבל בגאולה האחרונה יהיו קרויין חביבין ויקירין, דכתיב: "הבן יקיר לי אפרים".¹⁸

מסכת שבת דף פט עמוד ב

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מאי דכתיב: "כִּי אֶתָּה אָבִינוּ כִּי אֲבָרְהָם לֹא יָדָעְנוּ וַיִּשְׁרָאֵל לֹא יָפִינְנוּ אֶתָּה ה' אָבִינוּ גִּאֲלָנוּ מְעוֹלָם שְׂמָדָךְ" (ישעיהו סג טז). לעתיד לבוא יאמר לו הקב"ה לאברהם: בניך חטאו לי. אמר לפניו: ריבונו של עולם - ימחו על קדושת שמך. אמר: אימר ליה ליעקב דהוה ליה צער גידול בניס, אפשר דבעי רחמי עלייהו. אמר ליה: בניך חטאו. - אמר לפניו: ריבונו של עולם, ימחו על קדושת שמך. - אמר: לא בסבי טעמא, ולא בדרדקי עצה. אמר לו ליצחק: בניך חטאו לי. - אמר לפניו: ריבונו של עולם, בני ולא בניך? בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע, קראת להם בני בכורי, עכשיו בני ולא בניך?¹⁹

אותן בני בכורי ישראל (שמות ד כב), הרי הוא מכלה אותן כלילית הזו שאינה מוצאה כלום, והיא הופכת על בניה. כך מבלתי יכולת ה' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר (במדבר יד טז). האם מיציאת מצרים וקבלת התורה (וההשלמה לכאורה עם מריבות ספר בראשית) נקראים ישראל "בני בכורי" בכל מצב וללא תנאי?

¹² ראה דבריני בין יפת לאוהלי שם בפרשת נח, שיש שתי אפשרויות מי הוא ששוכן באוהלי שם: יפת או הקב"ה. וכאן – הקב"ה. וזה רמז ברור לעבודת הבכורים במשכן ה'.

¹³ ראה דבריני אברהם העברי בפרשת לך לך.

¹⁴ אין פסוק כזה ונראה שהדרשן או מעתיקי הדרשה במהלך הדורות נסחפו קצת והעיקר הוא הפסוק: "בניס אתם לה' אלוהיכם" כפי שמובא בסוף. דרשה זו וכן המשכה בפיסקא הבאה, נראות כפיתוח או המשך של המשנה במסכת אבות פרק ג משנה יד: "הוא היה אומר: חביב אדם שנברא בצלם, חיבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם ... חביבין ישראל שנקראו בניס למקום וכו'". אבל שם אין "בני בכורי ישראל" ובמדרש אבות דרבי נתן, שהוא בד"כ פיתוח והרחבה של מסכת אבות, יש את הפסוק ולפיכך העדפנו אותו.

¹⁵ יש זיכרון ומהלך של בחירה בשרשרת הדורות מאדם הראשון ועד יעקב שהוא אבי האומה. "בני בכורי ישראל" הוא מהלך של בחירה, יותר מאשר בכורה ביולוגית. על נושא זה החוצה את ספר בראשית לכל אורכו הרחבנו בדבריני בחירה בבכורה ומחירה בפרשת תולדות. אך כאן אנו בספר שמות וכל זה קורה לא בחייו של יעקב, אלא בשעה שצאצאיו שקרויים על שמו (בני ישראל), עומדים בתחילת תהליך הגאולה. רק אז, בעת מסעו של משה למצרים לגאול את בני ישראל, בדרך במלון, זוכה עם ישראל להכרזה "בני בכורי". אבל בספר דברים, ערב הסתלקותו, צריך משה להזכיר להם שהם בניס לקב"ה, בפסוק שהמשכו באזהרה: "לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת". לבנים יש חובות. הבכורה והאצולה מחייבת.

¹⁶ שגם בשעת כעסו, נראה להגיה.

¹⁷ כאן הנוסח: "שנו חכמים" הוא נכון. זו מטבע לשון נפוצה במדרשי חז"ל.

¹⁸ רבו המדרשים על חביבותם של ישראל שקרויים לא רק בניס, אלא בניס בכורים: "בני בכורי ישראל". ולא נוכל להביא את כולם. כאן, דווקא בשעת הכעס שיש ממנו הרבה בשירת האזינו, בנבואות הושע (ראה דבריני הפטרות השבת בהושע פרק ב בפרשת במדבר) ועוד, בניס הם תמיד בניס, גם בשעה שמשחיתים ומקלקלים. אבל התוספת של "בכורי" – "בני בכורי" שנחתמה בגאולת מצרים איננה ללא תנאי. בכור ביולוגי איננו בהכרח גם הבן החביב והיקיר או היקר. רק בגאולה האחרונה יצטרף החביב והיקיר ל"בני בכורי" וכאילו ייכתב "בני בכורי, חביבי ויקירי". וכל זה על בסיס הפסוק בירמיהו: "הבן יקיר לי אפרים" ואפרים לא היה הבכור מלידה, רק הבן השני שאותו העדיף יעקב.

¹⁹ מדרש זה נותן מקום מרכזי דווקא ליצחק שנחשב בד"כ לחוליה החלשה בין שלושת האבות, בין דמותו הדומיננטית של אברהם מחד גיסא, ושל יעקב מאידך גיסא. ראה דבריני יצחק אבינו בפרשת תולדות. אברהם ויעקב מוותרים לכאורה בקלות על עם ישראל (עניין הדורש עיון בפני עצמו), ויצחק הוא זה שעומד ונלחם (וכך גם משה בחטא העגל כשהקב"ה מציע לו: "הרף ממני ואשמידם ... ואעשה אותך לגוי גדול"). ומה טענתו של יצחק כלפי הקב"ה? – אתה קורא להם הבנים שלי – "בניך חטאו", אתה אומר – הם שלך לא פחות משהם שלי. אתה הוא שקראת להם "בני בכורי ישראל". הקשר לנעשה ונשמע הוא מוקשה ורש"י בגמרא שם מציע שכל יציאת מצרים הייתה על מנת שיקבלו את התורה וכבר אז גלוי היה לפני הקב"ה שהם עתידים לומר נעשה ונשמע והוא הקדים לקרוא להם בני בכורי ישראל בתחילת השליחות של משה. ויש לו סיוע טוב ממדרש משלי שהבאנו לעיל בקשר של "בני בכורי" של מתן תורה "שבכרו מעשים טובים לפני הר סיני". מה שמעניין הוא שהתזכורת לקב"ה שהוא שקרא לעם ישראל "בני בכורי ישראל" נשמעת דווקא מפיו של יצחק. למה דווקא יצחק? האם משום שהוא זה שנועד? או מציעים לחזור ולקשור את העניין עם המדרשים שראינו בתחילת דבריני. האם יצחק הוא שחתם על הבכורה בדבריו: "גם ברוך יהיה", או רק הקב"ה בפרשתנו כשהוא אומר: "בני בכורי ישראל". נראה שמדרש מטיל פשרה והם חולקים כבוד זה לזה. יצחק שמזכיר את הפסוק: "בני בכורי ישראל",

במדבר רבה פרשת נשא פרשה ו סימן ב

"נשא את ראש בני גרשון גם הם" ... לפי שמצינו שיעקב חמד את הבכורה לשם שמים, כדי שיוכל להקריב ולקחה מעשו בדמים, והסכים הקב"ה עמו וקראו: "בני בכורי". ונתן גדולה לבכורים שיקריבו לפניו, הוי: "לא יגרע מצדיק עיניו" (איוב לו ז), ואין "עיניו" אלא תחתיו ... "ואת מלכים לכסא" (שם) שחלק הקב"ה כבוד לבכורים ולהם ראוי מלכות ליטול מלכות ... שהם היו ראויים ליטול הכהונה ומה שהלויים עושים, אילולי לא חטאו במעשה העגל. שבתחילה היו הבכורים מקריבים, שנאמר: "וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות" (שמות כד ה) ... שכן את מוצא שנכנסו פשוטי הלויים תחת בכורי ישראל, שנאמר: "ולקחת את הלויים לי ... תחת כל בכור בבני ישראל" (במדבר ג מא).²⁰

מסכת שבת דף לא עמוד א

שוב מעשה בכורי אחד שהיה עובר אחורי בית המדרש, ושמע קול סופר שהיה אומר: "ואלה הבגדים אשר יעשו חשון ואפוד" ... אמר אותו נכרי בעצמו, אלך ואתגייר, בשביל ששימוני כהן גדול.²¹

בעל הטורים דברים פרק כא פסוק טו

"והיה הבן הבכור לשניאה" ... לשניאה, אותיות לנשֵׂאִיה. לומר ששנואה בנשואיה, שהם בפסולין (קידושין סח א). במדרש דורש: לאיש - זה הקב"ה. אהובה - אלו האומות שמראה להם פנים. שנואה - אלו ישראל שמסתיר מהם פנים. ביום הנחילו את בניו - לעתיד לבוא. לא יבכר - כי אם: "בני בכורי ישראל".²²

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: בהמשך לדברי בעל הטורים בהם סיימנו, ראה גמרא סנהדרין מג ע"א: "תנו רבנן: חמישה תלמידים היו לו לישו הנוצרי, מתאי, נקאי נצר ובוני ותודה. אתיוה למתי, אמר להו: מתי יהרג? הכתיב: מתי אבוא ואראה פני אלהים! - אמרו לו: אין, מתי יהרג דכתיב: מתי ימות ואבד שמו. ... אתיוה לבוני, אמר: בוני יהרג? הכתיב: בני בכורי ישראל! - אמרו לו: אין, בוני יהרג, דכתיב: הנה אנכי הורג את בנך בכורך וכו'". גמרא זו מהתלמוד הבבלי, קדומה בהרבה לבעל הטורים, אך נראה שגם כאן יש סימנים של התנצחות בין הנצרות ליהדות לגבי הבכורה והבחירה, תוך שימוש בפסוק: "בני בכורי ישראל". בוני, תלמיד ישו, טוען להגנה מכח פסוק זה ומטיחים בו את הפסוק של פרעה: "הנה אנכי הורג את בנך בכורך". ונשמח לשמוע לקח לגבי שני מקורות אחרונים אלה.

כאילו מודה כאן שגם הוא, בנו בכורו הוא ישראל וכאן נחתם העניין. מאידך, עצם מתן הכבוד ליצחק, על חשבון אברהם ויעקב, מחזק את מה שעשה בפרשת תולדות ואת דבריו: "גם ברוך יהיה".

²⁰ "בני בכורי ישראל" יותר משהוא משמר את הבכורה הביולוגית, הוא שובר אותה. שהרי יעקב לא היה הבכור הטבעי ושמו הוא שמתנוסס בפסוק "בני בכורי ישראל". מיעקב הוא ישראל עברה הבכורה לבכורים של כל בניו, של כל השבטים. אבל משחטאו הבכורים בעגל, עברה בכורת השירות בקודש לשבט לוי. הקב"ה נותן גדולה לבכורים, אבל אם הוא לא ראויים ובא משהו אחר ראוי וחומד אותה, כיעקב עם עשו, היא תועבר אליו. בספר שמות נקבע "בני בכורי חוץ", כלפי עשו, אבל לא כלפי פנים.

²¹ ראה דברינו [הגר שביקש להיות כהן גדול](#) בפרשת במדבר, שם הארכנו לדון במדרש זה ומקבילותיו. שם גם נזכר הפסוק בפרשתנו: "בני בכורי ישראל". סופו של הגר שקיבל אותו הלל, ובמקרה אחר ר' יהושע, והראה לו איך נכדו יכול להיות כהן גדול. הרי לנו שדלת הבכורה לא ננעלה גם כלפי חוץ ובפרט כלפי בני עשו התאומים שלעולם מתקבלים כגרים. ראה פסיקתא דרב כהנא פייסקא יב - בחדש השלישי: "אמר להם הקב"ה: ראו באיזה חודש נתתי את התורה, בחדש השלישי, במזל תאומים, שאם ביקש עשו הרשע להתגייר ולעשות תשובה ולבוא וללמוד תורה יבוא וילמד ומקבלו אני, לפיכך נתנה בחודש השלישי".

²² כבר הזכרנו מקור זה בדברינו [אהובה ושנואה](#) בפרשת כי תצא. בעל הטורים, בחלק המדרש שהוא מצטט, לוקח אותנו אל המרחב ההיסטורי, לריב ישראל ואומות העולם, למאבק יעקב ועשו ההיסטוריים עליהם הרחיבו רבים וטובים ואף אנו שלחנו בהם יד בדברינו [עשו ויעקב - אחים שונאים, יעקב ועשו בספר דברים, אדוני עשו- עבד יעקב, יעקב ועשו - סגירת החשבון?](#) ועוד. והנה בא בעל הטורים ומקשר נושא זה לפרשת האישה האהובה והשנואה שבפרשת כי תצא ולפסוק "בני בכורי ישראל" שבפרשתנו. נכון שעם ישראל הוא כעת (בימינו של בעל הטורים) שנוא - הוא האישה השנואה, ולאומות העולם הקב"ה מראה פנים - הם האישה האהובה אבל ברור שזה עניין זמני והסברת הפנים לאומות והסתרת הפנים מעם ישראל ייעלמו ויתפוגגו ויתהפכו "ביום הנחילו את בניו". אי אפשר לבכר משהו אחר על פני עם ישראל. ההבטחה שבתחילת ספר שמות: "בני בכורי ישראל" שרירה וקיימת. ראה לשון שכל טוב (בובד) בראש פרשת שמות: "ואלה שמות בני ישראל. שעד סוף כל הדורות נקראים על שם ישראל, וכן הוא אומר בני בכורי ישראל (שמות ד כב)". נראה בבירור שבעל הטורים נלחם כאן עם טענה נוצרית ידועה שעם ישראל איבד את בחירתו ובכורתו - טענה שמוצגת בסמל [האקליזה מול הסינגוגה](#) שאולי בעל הטורים הכיר. אך המדרש שהוא מצטט לא מוכר לנו ונשמח להתוודע אליו מפי שואבי המים.